

Rosa Colomer

Jordi Bover

TERMCAT

Al TERMCAT ens enfrontem diàriament amb el repte de compaginar dues aspiracions antitètiques: d'una banda, la tendència a la uniformització per preservar la precisió i la univocitat de la comunicació científica i, d'altra banda, el respecte a la diversitat dialectal.

En aquesta comunicació ens proposem apuntar algunes solucions a aquest antagonisme que puguin facilitar la selecció i marcatge de variants geogràfiques en el treball terminològic, a partir de la nostra experiència al TERMCAT tant en l'elaboració de productes terminològics com en les propostes de normalització.

La sinonímia en terminologia

Com és sabut, en terminologia, a diferència de la llengua general, la proliferació de sinònims és un factor que se sol evitar perquè dificulta la comunicació unívoca. Sempre que és possible, doncs, es tendeix a seleccionar els sinònims d'ús més general i bandejar els altres o reduir-los a la condició de sinònims complementaris.

La quasisinonímia

Aquesta selecció, que ja és prou difícil en sinònims no marcats, esdevé molt més delicada quan els sinònims són variants dialectals i el seu ús està condicionat pel dialecte de l'emissor de la comunicació. Estrictament, doncs, tot i que designen un mateix concepte, els geosinònims no són pròpiament sinònims: són quasisinònims, atès que no s'utilitzen en les mateixes situacions comunicatives. La

quasisinonímia es produeix també en altres casos, en els quals tampoc no és possible utilitzar indistintament dos termes que designen una mateixa noció: per exemple, en diferències de registre (com ara les que hi ha entre *mal de cap* i *cefalàlgia*), en diferències temporals (*velocípede* i *bicicleta*), entre marques comercials i els noms genèrics (*Líquid correctiu* i *Tipp-Ex*) o entre escoles de coneixement diferents (*terme* i unitat de *coneixement especialitzat*).

La geosinonímia en els àmbits més tradicionals

Les variants geogràfiques no afecten de la mateixa manera tots els àmbits de coneixement. D'una banda, la geosinonímia és molt més palesa en els àmbits més ancestrals i més propers a la llengua comuna, com ara la botànica o la ictiologia, en els quals la majoria de denominacions es van encunyar molt abans que els mitjans de transport i els de comunicació facilitessin una difusió unificada del coneixement en tot un territori lingüístic.

Així doncs, els pescadors de Roses denominen *futarra* el peix que a Palamós, setanta quilòmetres més avall, s'anomena *guilla* i que rep com a mínim quatre noms més al llarg de la costa catalana: *dormilega* de Barcelona a Cambrils, *ueca* a l'Ametlla de Mar i *gitaneta* i *rabosa* a Sant Carles [1]. Sembla evident que aquest no és un panorama ideal per facilitar els intercanvis de comunicació, per als quals es fa necessari que una d'aquestes denominacions prevalgui per sobre de les altres i fins i tot que en alguns contextos no es consignin les que tenen un ús molt local. Així, per exemple, en l'obra terminològica *Espècies pesqueres d'interès comercial* aquest peix, de nom científic *Blennius ocellaris*, es designa amb una sola denominació preferent, *ase mossegaire*, i nou sinònims complementaris. Com es constata a la

mateixa introducció d'aquesta obra, establir una relació biunívoca entre nom científic i nom català de les espècies de més interès pesquer és un pas necessari per facilitar els intercanvis comercials, però això no vol dir que s'hagin de deixar d'utilitzar les formes populars conegudes. Sens dubte, el context permetrà que els emissors que les tinguin com a pròpies utilitzin en molts casos aquestes denominacions secundàries, però també sabran que quan vulguin fer-se entendre inequívocament a tot el territori tenen una denominació única, que pot coincidir o no amb la pròpia. En definitiva, estem descrivint un procés d'estandardització, que no difereix gaire del que duríem a terme per eliminar la sinonímia en general, encara que els sinònims no fossin variants geogràfiques.

La geosinonímia en els àmbits més moderns

D'altra banda, les disciplines més joves, sorgides en un món globalitzat, tampoc no es lliuren dels geosinònims, tot i que els afecten d'una manera molt diferent. Si bé els nous conceptes solen néixer amb una única denominació per a tot el territori d'una llengua, convé no oblidar que les extensions de significat a partir de la llengua general i, fins i tot, els usos metafòrics són els recursos més habituals de producció de nous termes. Això vol dir que quan el terme coincideix amb una denominació que en llengua general té geosinònims, o bé en conté si es tracta d'un sintagma, aquests també coexistiran en l'àmbit terminològic.

Per exemple, el terme *surfing*, que designava un esport nou en anglès, es va introduir en català com a *surf*. Després, van sorgir-ne variants que es van denominar en català amb sintagmes que tenien surf com a base, encara que en anglès no fos així: per a *windsurfing*, *surf de vela*; per a *snowboarding*, *surf de neu*, i per a *sandboarding*... aquí ja tenim

un geosinònim: com que en català tant s'utilitza el mot sorra com arena, com n'hem de dir del terme sintagmàtic: *surf de sorra* o *surf d'arena*? En aquest cas, doncs, un terme que designa un concepte absolutament nou ens planteja, per herència, el mateix dilema que algunes denominacions que fan referència a conceptes encunyats fa centúries.

La selecció d'un geosinònim

Un cop vista la necessitat de prioritzar, com en qualsevol procés d'estandardització, un dels geosinònims, el pas següent és decidir quin. De fet, tal com hem pogut constatar en els dos exemples vistos, els geosinònims en terminologia només es generen si ja existeixen en la llengua general, encara que sigui indirectament, com en el cas de les disciplines més modernes. Per tant, en molts casos, si hi ha alguna obra lexicogràfica de referència en la llengua que estem treballant, el més prudent serà seguir-ne l'ús. Estem pensant, per exemple, en el diccionari normatiu de l'Institut d'Estudis Catalans [2] en la llengua catalana o el diccionari de la Real Academia [3] en la castellana. És evident, però, que aquest criteri no serà sempre aplicable. És probable que els geosinònims apareguin en aquestes obres sense una remissió explícita o bé que la jerarquia de la remissió no sigui clara. En aquests casos caldrà tenir en compte un conjunt de factors: l'abast territorial de cadascuna de les variants dialectals sinònimes, el nombre de parlants, si el concepte tractat té un ús més preferent en algun dels dialectes, el context en què s'ha de difondre el terme, etc. Per exemple, en el cas de *surf d'arena* i *surf de sorra* el TERMCAT va decidir de donar preferència a *surf d'arena* perquè arena té un abast territorial més ampli que *sorra*, tot i que probablement el nombre de parlants que utilitzen *sorra* sigui superior al d'*arena*.

En aquests casos, però, a diferència dels geosinònims de tipus patrimonial que citàvem abans, en què la prioritització d'una forma inequívoca era indispensable per establir la comunicació, la forma triada pot variar d'acord amb el context i es pot valorar d'introduir ambdues formes com a sinònimes, sense preferència. El fet que els geosinònims no s'explicitin en un article terminològic no vol dir que no es puguin utilitzar: se sobreentén que la distribució del seu ús és paral·lela a la que tinguin en la llengua general i que la competència lingüística de l'emissor li permetrà reconèixer la forma pròpia i la seva adequació al context.

Aquest mateix criteri és el que ha establert el Consell Supervisor del TERMCAT [4] per als neologismes terminològics que aprova. Així, per exemple, quan el Consell Supervisor aprova el terme *graons* com a alternativa a l'anglicisme *steps* ('modalitat d'aeròbic que consisteix a pujar i a baixar repetidament una plataforma fent una coreografia'), no s'expliciten els geosinònims i les variants formals deduïbles del seu ús en la llengua general (*escalons, esglaons, esgraons, glaons, grasons, graus*), però això no vol dir que contextualment no puguin utilitzar-se.

La geosinonímia en la llengua de procedència del manlleu

Certament, amb l'aplicació d'aquest criteri es poden resoldre bona part dels dubtes que genera la creació dels neologismes a partir de peces lèxiques pròpies del sistema lingüístic. Ara bé, quan la variació geogràfica afecta els manlleus en la mateixa llengua de la qual procedeixen, les dificultats a l'hora de fixar o prioritzar una forma en detriment d'altres es fan novament evidents.

Avui, la incorporació a la llengua de termes que designen realitats i conceptes propis d'altres cultures és contínua i creixent. Per una sèrie

de macrofactors socioeconòmics, tecnològics, demogràfics i polítics, com són la globalització, l'obertura de nous mercats, la introducció massiva a la societat de les tecnologies de la comunicació i la informació, la democratització del coneixement o els nous fluxos migratoris, les llengües han d'adaptar-se contínuament per a designar noves realitats emprant tots els recursos disponibles. El manlleu es destaca com un dels procediments més utilitzats, a causa de la rapidesa, la immediatesa i el gran abast que caracteritzen els intercanvis comunicatius en el món globalitzat.

En català, com passa en la majoria de llengües, rebem cada dia nous termes procedents de les llengües de comunicació internacional (sobretot de l'anglès), de llengües veïnes (com és el castellà) i de llengües que comencen a tenir presència al nostre país a causa, fonamentalment, de la immigració, com és el cas de l'àrab. En aquest darrer cas, les dificultats que presenta l'adopció de manlleus no provenen únicament de la necessitat d'establir criteris de transliteració o transcripció, sinó també de la gran variació denominativa d'aquesta llengua, a causa de la seva àmplia extensió territorial.

L'àrab, com dèiem, és una llengua parlada en un territori extens i divers, amb una gran variació dialectal, molt evident en alguns aspectes com ara el vocalisme. Una possible solució per tractar les variants geogràfiques que sol presentar seria recórrer a les formes estàndard de l'àrab clàssic, però no és una opció aplicable en tots els casos atesa la gran llunyania que hi sol haver entre les denominacions de la llengua clàssica i les de la llengua popular, que en definitiva són les que ens han arribat a nosaltres. El terme *hummus*, per exemple, es tendeix a pronunciar en algunes zones *hommos*; *falàfel* seria, seguint l'àrab clàssic, *falàfil*, i *kefta* es pronuncia en alguns llocs *kafta*, i en àrab

clàssic és *kufta*. En aquests casos, al costat de criteris etimològics i d'adequació lingüística, per seleccionar l'alternativa àrab a partir de la qual caldrà fer l'adaptació catalana es fa necessari recórrer a criteris de tipus sociolingüístic, com poden ser els usos majoritaris en el territori de procedència, d'una banda, o el grau d'implantació en la llengua receptora de determinades formes o grafies, de l'altra.

En molts termes, a més, a la variació dialectal s'hi afegeix la variació provinent de l'adaptació o la semiadaptació del manlleu en la llengua que l'ha vehiculat, generalment el francès o l'anglès. Sovint, la influència de la llengua vehicular és important i es reflecteix en la forma que acaba adoptant el terme. En d'altres casos, però, si hi ha prou consens entre els especialistes consultats, s'opta per una grafia més d'acord amb el que seria el procediment normal d'importació i es desestimen els trets derivats de l'adaptació feta en una altra llengua. El Consell Supervisor del TERMCAT, per exemple, d'acord amb la majoria d'arabistes, va aprovar la forma *tabule* (adaptació de l'àrab *tabbūla*) com a denominació d'una amanida típica dels països del Pròxim Orient, i va desestimar explícitament la forma afrancesada *tabulé*, que també ha tingut una certa difusió.

Marcatge dels geosinònims en un treball terminològic

Un cop fetes aquestes reflexions, és el moment de plantejar-nos si cal indicar d'alguna manera en un treball terminològic la distribució territorial dels geosinònims seleccionats, tant en català com en les altres llengües, i, en cas afirmatiu, quina és la millor manera de fer-ho.

En els treballs elaborats pel TERMCAT, d'acord amb el criteri esmentat abans, només hem indicat la procedència dialectal de les denominacions catalanes en ocasions molt comptades. Aquest mateix

tractament ha estat d'aplicació per a altres llengües de treball com el castellà o el francès. Per exemple, en un diccionari notarial [5] que hem publicat recentment, l'única referència a variants dialectals la trobem en el terme *notari* –ària, que presenta dos equivalents castellans, *escrivano* i *notario*, i una nota que informa que “L'equivalència castellana *escrivano* és pròpia d'Hispanoamèrica”. En canvi, tradicionalment s'ha fet una excepció en el cas dels equivalents anglesos, que en algunes obres s'han marcat amb el codi [GB], en el cas de l'anglès britànic, i [US] per a l'americà.

es del nostre punt de vista , en l'elaboració d'un recull terminològic només s'hauria de marcar la distribució geogràfica de les denominacions en el cas en què no sigui deduïble de la consulta al diccionari de la llengua general, i sempre que es tingui la plena seguretat que s'està donant aquesta informació d'una manera coherent i sistemàtica. Si es donen aquestes condicions, la manera més sintètica de marcar aquest ús seria amb un codi entre claudàtors, a continuació de cada equivalència afectada, tal com hem indicat per a l'anglès.

En la majoria de casos, però, serà preferible no marcar de cap manera els geosinònims, tant per evitar una excessiva proliferació de sinònims predictibles com per evitar incoherències per desconeixement. Per exemple, en un diccionari es pot decidir de no marcar variants del tipus *acclimatisation* [GB] i *acclimatization* [US], o fins i tot recollir-ne només una, sempre que s'expliciti aquest criteri a la introducció de l'obra.

En els casos en què la diferent distribució geogràfica de les denominacions no sigui deduïble de les regles de formació de la llengua general, com en el cas que apuntàvem de *notario* i *escrivano*, pot ser d'interès consignar aquesta informació. Probablement, com que es

tractarà de molt pocs termes, es podran introduir notes explicatives sense que això signifiqui recarregar excessivament el diccionari.

Com hem dit, però, aquestes indicacions només són orientatives perquè no només depenen de criteris lingüístics, sinó també (i sobretot) d'aspectes pragmàtics i d'ús dels termes. La nostra experiència ens mostra que no es poden establir uns criteris estrictes o rígids d'homogeneïtzació pel que fa a la presentació de la variació geogràfica per a tots els productes terminològics, sinó que es fa necessari estudiar cada cas en el seu context per poder garantir-ne l'adequació global.

Conclusions

Recapitulant, doncs, el que hem exposat al llarg d'aquesta comunicació, tot i que la terminologia es circumscriu habitualment a les varietats funcionals de la llengua i a registres més aviat formals, la variació geogràfica té presència en els treballs de recerca terminològica. Aquesta variació es fa més evident en la terminologia dels sectors professionals més tradicionals, de les ciències que descriuen realitats físiques que varien segons el territori (zoologia, botànica, geologia) i dels àmbits vinculats a l'antropologia, la cultura i el folklore. A més, la variació geogràfica també té una presència destacada en l'activitat neològica, concretament en l'elaboració de noves propostes denominatives, siguin formacions autòctones, basades en elements de la llengua general, o siguin manlleus d'altres llengües, perquè la correcta selecció dels elements que conformaran els nous termes garantirà la seva adequació en l'ús en els diferents punts del territori en què aquests termes seran utilitzats.

D'altra banda, convé no oblidar que la variació geogràfica que pot presentar la terminologia no és altra que la que presenta la llengua

general. Tenint en compte això, i també que la terminologia forma part del sistema general de la llengua i de la seva varietat estàndard, els criteris que s'adoptin en el treball terminològic han de tenir una clara correlació amb els criteris que segueix el diccionari general, perquè altrament serien del tot inaplicables per als parlants.

Finalment, quant a la presentació de les varietats geogràfiques en els productes terminològics, tant pel que fa a la seva inclusió en major o menor grau, i al marcatge de procedència, és un aspecte que caldrà valorar en cada cas segons les característiques de l'obra, l'àmbit d'especialitat que tracta, la finalitat que es proposa, el públic a què va adreçada, i l'àmbit territorial en què es preveu de fer-ne difusió. És evident que caldrà una presentació diferent per a una guia de les espècies pesqueres d'interès comercial, en què la necessitat de normalització és ben palesa, que per a un recull de plantes d'interès medicinal d'una determinada contrada. Des del nostre punt de vista, no cal buscar l'homogeneïtzació de tots els productes terminològics, però sí els criteris que ens permetran optar de manera sistemàtica per una presentació o per una altra en funció dels objectius que ens hàgim proposat.

Note

[1]

Informació extreta de: Huguet i Sesma, A. Catàleg de les 125 principals espècies d'interès pesquer a Catalunya. [Barcelona]: Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1991. 282 p.

[2]

Institut d'Estudis Catalans. Diccionari de la llengua catalana .

Barcelona; Palma de Mallorca; València: Edicions 3 i 4: Edicions 62: Moll: Enciclopèdia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

[3]

Real Academia Española. Diccionario de la lengua española. 22a ed. Madrid: Espasa-Calpe, 2001.

[4]

El Consell Supervisor és l'òrgan encarregat de la fixació dels nous termes en català, presidit per un membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i integrat per membres de l'IEC, terminòlegs del TERMCAT i especialistes representants dels diversos àmbits del coneixement.

[5]

TERMCAT, Centre de Terminologia. Terminologia notarial. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia, 2004. 86 p. (Terminologies; 4)